

Milka Sunell

Väärät kysymykset ja valmiit vastaukset

Wie es eigentlich gewesen

Suurilla historisteilla oli nykypolvia selkeämpi käsitys historiantutkijan tehtävästä. Tutkijan tuli kertoa menneistä asioista niin kuin ne todella olivat olleet. Menneet tapahtumat tuli esittää niiden omilla ehdoilla, sekoittamatta tutkijaa tai tämän ajattelua tutkimuskohteeseen. Objektiivisuuden edellytystä on kutsuttu tutkijan sammuttamiseksi. Tällainen ajattelu johti historiallisen tiedon sisään rakentuneisiin taipumuksiin, joiden luonne oli syvässä mielessä historiallinen ja poliittinen. Myöhempi polvi koki tehtäväkseen tämän myyttiksi kutsutun aineksen purkamisen – päästäkseen 'takaisin' menneisyyteen sellaisena kuin se oli. Kysyttiin siis, mitä nämä edeltävät tutkijat (tulkitijat!) itse ajattelivat tutkimistaan asioista ja mihin he tutkimuksellaan pyrkivät. Myytin purkamisella on edelleen vahva asema historiatieteessä ja erityisesti historiatieteen julkisessa kuvassa.

Pyrkimys myytin rikkomiseen korostaa tutkijan suhdetta toisiin, usein edeltäviin tutkijoihin. Niin kutsutun kielellisen käänteän myötä huomiota on vielä voimakkaammin kiinnitetty menneen inhimillisen toiminnan sijaan tuota toimintaa koskevaan historialliseen tietoon ja sen rajoitteisiin.[1] Nykyään tutkijalta edellytetäänkin myös omien lähtökohtiensa asettamista kyseenalaiseksi, ei vain toisten tutkijoiden tai tutkimuskohteena olevien ihmisten käsityksiä ja tavoitteita. Tässä artikkelissa laajemmin käsitellyille ammattitutkijoille on kuitenkin ollut selvää heidän oma pyrkimyksensä sellaiseen pysyvään totuuteen, johon tutkija itse ei voi vaikuttaa. Samalla heille on ollut selvää sekin, että muita edeltäviä tai samanaikaisia tulkitijoita on yhdistänyt poliittinen ja tarkoitushakuinen suhtautuminen tutkimukseen ja tutkimuskohteisiin.

Hannu Rautkalliota ja Juhani Suomea yhdistää myös luottamus siihen, että totuus on asiakirjoissa, eikä se totuus tutkijan työskennellessä muutu. Päästyään 1990-luvun alussa Moskovan arkistojen pariin Rautkallio kirjoitti tavalla, josta käy hyvin ilmi se, miten "arkisto", ei tutkija, muuttaa käsitystämme menneestä: "Ensimmäinen tehtävä, johon kriittisen lukijan on ryhdyttävä, on unohtaa opitut ja hyväksytyt selitykset neuvostoliittolais-suomalaisien suhteiden ns. realismista. Neuvostoliiton arkistojen ansiosta historiallinen tieto menee yksinkertaisesti uusiksi." [2] Suomi puolestaan on puolen toista vuosikymmentä kestäneen suururakkansa yhteydessä usein kirjoittanut, kuinka hänen Urho Kekkosen elämäkerrassaan "hänen [Kekkosen -MS] näkemyksiään ja toimiaan pyritään selittämään oman aikansa edellytyksistä käsin". [3]

Sekä Rautkallio että Suomi ovat 'myytinrikkokojen sukupolvea', johon mahtuu hyviäkin historiantutkijoita. He kyseenalaistavat toiset mutta

eivät itseään. Heidän välisessään tai muuten julkisesti käymässään keskustelussa ovat vastakkain 'oman tutkimuksen pohjana olevat asiakirjat' muiden 'tulkintoja' vastaan. Tämä lienee yksi syy siihen, että keskustelu on ollut henkilökohtaista, riitaista ja loputonta. Tarkoitukseni ei ole osallistua tähän keskusteluun, vaan osoittaa, miten tärkeätä on kysyä ensin 'mitä minä oikein ajattelen näistä ihmisistä ja asioista, joita tutkin' ja vasta sitten 'mitähän muut tutkijat ovat ajatelleet näistä asioista' ja lopuksi 'mitähän tutkimani ihmiset ovat näistä asioista ajatelleet'.^[4]

Kun ensimmäinen kysymys on jäänyt tekemättä, on kolmanteen vastaaminen tullut ylivoimaiseksi, ja lopulta tutkijat ovat olleet taipuvaisia antamaan vääriin kysymyksiin valmiita vastauksia.^[5]

Artikkelini koostuu kolmesta poliittisen historian alalta peräisin olevasta esimerkistä. Kuten niistä käy ilmi, kysymykset saattavat olla vääriä monesta syystä. Yksi syy voi olla se, että tutkija omaksuu toimijalle jollakin tapaa relevantin kysymyksen tutkimuksen kysymykseksi sitä problematisoimatta. Joskus argumentaatio edeltää vastausta ja vastaus kysymystä, kuten toisessa esimerkissäni. Kolmannessa esimerkissä tutkija vastaa kysymykseen, jonka kuvittelee olleen toimijalle, tässä Urho Kekkoselle, pohtimisen arvoinen. Esimerkeissä olevat valmiit (ja väärät) vastaukset liittyvätkin siihen historiantutkimuksen piirteeseen, josta Jorma Kalela on kirjoittanut, että "rekonstruktio uhkaa koko ajan jäädä argumentaation jalkoihin".^[6] Tämän ilmiön yksi ulottuvuus on se, että tutkijoilla on tapana normalisoida poikkeuksellista. Toimijoille tietoisesti uudenlainen tai poikkeuksellinen toiminta saattaa tutkijalla muuttua esimerkiksi siitä, 'miten asiat yleisestikin hoidettiin', koska se sopii hänen argumentaatioonsa.

Ensimmäinen esimerkki on legenda eräästä Urho Kekkoselta vuonna 1966 lähettämästä postikortista. Siinä useat myöhemmät tulkitsijat ovat hyväksyneet toimijalle jollakin tapaa relevantin kysymyksen tutkijan kysymykseksi ja samalla toimijan yhden vaihtoehdoisen vastauksen tutkijan vastaukseksi. Esimerkin tavoitteena on myös sen osoittaminen, miten myytin purkaminen tutkimuksen tavoitteena on omiaan ohjaamaan tutkimusta suuntaan, jossa rekonstruktio jää argumentaation jalkoihin. Tähän teemaan palaan laajemmin artikkelin loppupuolella. Toinen esimerkki liittyy siihen, miten suomalaiset auttoivat neuvostoliittolaisia heidän atomivoimailaitostarjouksensa parantamisessa kesällä 1968. Esimerkissä kuvataan, miten useat tutkijat ovat pohtineet, mitä Väinö Leskinen tässä tarkoituksessa näytti neuvostoliittolaisille kesällä 1968. Artikkelin lopussa pyrin osoittamaan, että kysymykseen on löydettävissä uskottava vastaus, mutta vain jos hyväksyy sen, että kysymys oli Leskelle itselleen relevantti. Tämä esimerkki lieneekin metodisesti kiinnostavin, kun metodi ymmärretään ongelman ratkaisun edellyttämäksi ajattelutavaksi ja tietorakenteeksi. Tälle esimerkille on ominaista myös se, että yhden tutkijan vastattua tähän kysymykseen muutkin ovat pyrkinet vastaamaan siihen miettimättä, onko koko kysymystä syytä esittää. Kahta ensimmäistä esimerkkiä yhdistää se, että niissä tutkijat ovat olleet taipuvaisia muuttamaan poikkeuksellisen toiminnan normaaliksi ja sellaisena itsestään selvästi ymmärrettäväksi.

Kolmas esimerkki liittyy Urho Kekkoselta ja ydinvoimayhtiö Teollisuuden Voima Oy:n välisiin suhteisiin. Siinä Juhani Suomi on ottanut tulkinnalliseksi ohjenuoraksi omat käsityksensä Kekkoselta toiminnan lähtökohdista, motiiveista ja yleisestä merkityksestä. Tältä pohjalta hän esittää kysymyksen, johon antaa asiakirja-aineistoon perustuvan

vastauksen. Tässä 'dekonstruoidaan Suomen rekonstruktio' käymällä kriittisesti läpi se asiakirjamateriaali, jolla hän väitteensä dokumentoi. Osoitan, ettei vastaus ole väärä vain 'objektiivisesti' vaan nimenomaan Suomen viittaamien asiakirjojen perusteella. Oma keskustelunaiheensa voisi olla se, voiko esimerkiksi opinnäytteen tekijä käyttää Suomen elämäkertatutkimusta sekundaariaineistona alkuperäislähteitä tarkistamatta.

Myytin rikkominen

Presidentti Urho Kekkonen oli lomalla Neuvostoliitossa kesällä 1966. Hän lähetti lomaltaan postikortin silloisen valtioenemmistöisen sähköntuotantoyrityksen Imatran Voima Oy:n toimitusjohtajalle Heikki Lehtoselle. Se oli Lehtosen ensimmäinen Kekkoselta saama kortti ja siinä luki vain "Terveisin. UK". Mistä kortti on jälki ja mistä se on todiste? Juhani Suomen vuonna 2001 esittämän tulkinnan mukaan kortti on esimerkki siitä, miten presidentillä oli tapana lähettää lomamatkoiltaan "jopa satakunta postikorttia alati vaihtuvan osoitelistan mukaan".^[7] Kortti olisi todiste vaihtuvan osoitelistan ajankohtaisuudesta: olihan Imatran Voima (IVO) hankkimassa Suomen ensimmäistä atomivoimalaa. Kesällä 1965 se oli käynnistänyt laajan kansainvälisen tarjouskilpailun voimalan hankkimiseksi. Kortin sanoma näyttää olleen yhtä lyhyt kuin viestikin: tasavallan presidentti halusi lähettää lomamatkaltaan tervehdyksen suuren valtionyrityksen toimitusjohtajalle. Miksi tästä kortista on kirjoitettu enemmän kuin sadoista muista yhteensä?

Jo aikalaiset tulkitsivat kortin sanomaa toisin kuin yllä on esitetty ja sillä arveltiin olleen jokin tervehdystä tärkeämpi tehtävä. Johtaja Pentti Alajoen mukaan IVO:n johtajat "rupesivat ihmettelemään, miksi Kekkonen lähetti tällaisen kortin - Kekkonen ei koskaan muulloin ollut tällaista korttia lähettänyt. Tulimme siihen tulokseen, että 'herrat olivat sopineet'. Mutta olisihan se ollut typerää, jos olisimme erehtyneet tulkinnasta."^[8]

IVO:n johtajien käsityksen mukaan presidentti Kekkonen oli siis saattanut lomallaan sopia siitä, että IVO ostaisi atomivoimalan Neuvostoliitosta. Edelleen presidentti saattoi ilmoittaa siitä varsin monimutkaisesti ja monitulkintaisesti. Alajoki kertoi käsityksistään Helsingin Sanomien toimittajalle kevättalvella 1986. Ilmeisesti Alajoki piti tuolloinkin tulkintaansa varteenotettavana, koska toimittaja Olli Ainola noteerasi kortin useaan otteeseen kysymällä artikkelissaan mm. "Mitä Kekkonen kirjoitti IVO:n toimitusjohtajalle Mustaltamereltä?" ja "Miksi Kekkonen lähetti postikortin?".^[9]

Toinen IVO:n johtaja Kalevi Numminen kertoi poliittisen historian pro gradu -tutkimusta tehneelle Marja Paloheimolle nähneensä kortin. Paloheimon mukaan "postikortti kertoo yleisemminkin presidentin toimintamallista ydinvoimalan hankinnassa. Hän ei kertonut suoraan ajatuksistaan asiaa hoitaneille vaan tyytyi antamaan epämääräisiä ja tulkinnanvaraisia vihjeitä."^[10] Voimalahankinnoissa kiinteästi mukana ollut teollisuusjohtaja Nils Björklundkin korostaa kirjoittamassaan Teollisuuden Voima Oy:n historiassa, ettei Kekkonen "koskaan aikaisemmin" ollut lähettänyt korttia Heikki Lehtoselle.^[11]

Poikkeuksellisen normalisoiminen

Postikortin legenda nostaa esiin kysymyksen siitä, mikä kulloinkin on luonnollista ja ymmärrettävää toimintaa. Mikä on vakiintuneiden käytäntöjen ja hyväksytyjen pelisääntöjen - tässä tapauksessa

politiikassa vaikuttamisen pelisääntöjen - mukaista ja mikä on poikkeuksellista tai sääntöjen vastaista? On ilmeistä, että IVO:n johtajat eivät pitäneet Kekkonen toimintaa jokapäiväisenä tai tavallisena. Tästä on todisteena se, että he eivät sivuuttaneet korttia tervehdyksenä. Todiste on sekin, että he eivät olleet varmoja Kekkonen motiiveista tai sanomasta. Kortti ei heidän mielestään vastannut vakiintuneita käytäntöjä tai sovittuja pelisääntöjä. Toisaalta vaikuttaa ilmeiseltä, etteivät IVO:n johtajat tienneet Kekkonen tavasta lähettää lukuisia postikortteja ulkomaanmatkoiltaan.

On kuitenkin selvää, että postikortti jollakin tapaa vastasi myös useimpien myöhempien tulkitsijoiden käsityksiä siitä, miten asioita 'Kekkonen Suomessa' hoidettiin. Tämä historiantutkijan työssä usein näkyvä taipumus poikkeuksellisen normalisoimiseen on keskeinen ilmiö myös seuraavassa esimerkissäni.

Saamiensa tarjousten perusteella IVO valitsi keväällä 1967 voimalan toimittajaksi länsisaksalaisen AEG:n. IVO alisti tilauspäättökseen kuitenkin omistajavaltaa yhtiössä käyttäneelle kauppa- ja teollisuusministeriölle, käytännössä Suomen hallitukselle. Hallituksessa tehdyn päätöksen mukaisesti IVO luopui voimalan rakentamisesta saatujen tarjousten pohjalta. Seuraavan syksyn ja talven aikana IVO ja suomalainen metalliteollisuus vertailivat ydinvoimalan rakentamisen kustannuksia ottamalla huomioon kotimaisen työn osuuden. Vertailulaskelmien perusteella brittiläisen UKAEA:n voimalaa pidettiin parhaana. Sen tuottama sähkö olisi ollut selvästi halvempaa kuin kilpailuissa mukana olleiden ruotsalaisen ASEA:n tai neuvostoliittolaisen V/O Technopromexportin (TPE) voimaloiden tuottama sähkö.

Neuvostoliittolaiset paransivat yllättäen kesällä 1968 tarjoustaan niin paljon, että siitä tuli edullisin. Syntyneessä tilanteessa Mauno Koiviston johtama hallitus päätti, ettei ydinvoimalaa voitaisi tälläkään kertaa tilata, koska muille kilpailijoille ei voitu antaa vastaavaa tilaisuutta tarjouksen parantamiseen. Vuoden odottelun jälkeen tehtiin esisopimus voimalan hankkimisesta kesällä 1968 tehdyn tarjouksen pohjalta ja syksyllä 1970 IVO ja TPE solmivat lopullisen toimitussopimuksen. Vajaa vuosi myöhemmin allekirjoitettiin sopimus toisen vastaavan yksikön rakentamisesta Loviisaan. [12]

Hannu Rautkallio oli ensimmäinen ammatikseen historiaa tutkiva, joka paneutui Suomen atomivoimaloiden hankintaan. Vuonna 1993 hän julkaisi artikkelin otsikolla Ydinkysymys - melkein Tšernobyli. Rautkallio perustelee otsikkoaan sillä, että neuvostoliittolaisten ydinvoimaloiden turvallisuusratkaisut eivät olleet suomalaisten turvallisuusvaatimusten mukaisia. Reaktorirakennuksia ei esimerkiksi ympäröinyt betoninen suojakuori.[13]

Aikalaistoimijat eivät luonnollisesti ymmärtäneet voimalahankinnan ja Tšernobylin välistä yhteyttä, koska pienen Tšernobylin kaupungin lähistöllä sijainneen ydinvoimalaitoksen ensimmäinen yksikkö valmistui vasta 1970-luvun loppupuolella ja kuuluisaksi se tuli huhtikuussa 1986 nelosreaktorin räjähdettyä.[14] Ilmeisesti vakuuttaakseen lukijaa näkemyksensä tärkeydestä Rautkallio on kuitenkin ujuttanut Suomeen tilatun ydinvoimalan ja Tšernobylin voimalan välisen yhteyden erääseen lähdelainaukseen ilman selitystä: "Insinöörit kiteyttivät realistisen arvionsa toteamalla, että 'valtuuskuntien välisissä neuvotteluissa saatu teknillinen informaatio ei, laitoksen turvallisuuden arviointimahdollisuuksia ajatellen, olennaisesti parantanut sitä erittäin puutteellista selvitystä, joka jo aikaisemmin oli

toimitettu Novo-Voronezh (Tšernobyl)-tyyppisestä atomivoimalaitoksesta”.[15]

Voimalatyyppi ei ole Rautkalliolle teknillisuonteinen yksityiskohta vaan osoitus Kekkonen pelin piittaamattomuudesta. Siksi luulisi, että hän olisi teknilliset yksityiskohdat tarkistanut. Loviisan reaktorit ovat todellakin Novo-Voroneshin tyyppiä, mutta Novo-Voroneshin reaktorit eivät ole Tšernobylin tyyppiä. Loviisan reaktori on vesihidasteinen 440 megawatin tehoinen painevesireaktori (VVER-440), joka muistutti kaikilta keskeisiltä itse reaktoritekniikkaan liittyviltä osiltaan amerikkalaisen Westinghousen reaktorimallia. Tšernobylin reaktorit puolestaan olivat aivan toisenlaisia. Ne olivat 1000 megawatin tehoisia grafiittihidasteisia (RBMK-1000) reaktoreita, eikä niitä viety Neuvostoliiton ulkopuolelle. Ensimmäinen Tšernobyl-tyyppinen reaktori valmistui Leningradin voimalaitokseen (Sosnovyi Bor) vuonna 1973.[16]

Rautkallion teesin mukaan Kekkonen ja Neuvostoliiton poliittiset johtajat sopivat neuvostoliittolaisen ydinvoimalan hankkimisesta jo hyvin varhaisessa vaiheessa. ”Kuten muissakin kauppapoliittisissa linjaratkaisuissa, Kekkonen oli voitava osoittaa lännelle ennen ratkaisujaan pelivaransa rajat, minkä jälkeen ratkaisujen ’realismi’ pakotti hänet tekemään myönnytyksiä Neuvostoliitolle.”[17] Rautkallio asettaa tutkimusongelmansa näin: ”Historiallisesti kiinnostavaan kysymykseen, miksi presidentti salli valtiojohtoisen Imatran Voima Oy:n ryhtyä vapaaseen kilpailuun, jonka osapuolina olivat aluksi vain läntiset toiminimet, on etsittävä vastaukset Kekkonen Neuvostoliiton suhteiden sisällöstä ja hänen toimintatavoistaan.”[18] Rautkallio päätyy siihen, että tarjouskilpailujen tarkoituksena oli saada länsimaisia tarjouksia Suomeen, jotta neuvostoliittolaiset voisivat tutustua niihin. [19]

IVO:n tietokoneet saivat voimaloiden vertailulaskelmat valmiiksi toukokuussa 1968. Laskelmien mukaan neuvostoliittolaisen voimalan tuottaman sähkön tuotantokustannukset olisivat 32 % brittien tarjoamaa voimalaa korkeammat. Neuvostoliiton ulkomaankauppaministeri N.S. Patolitšev kieltäytyi uskomasta tätä, vaikka siitä kertoivat hänelle presidentti Kekkonen lisäksi IVO:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Aarre Simonen yhdessä teollisuusministeri Väinö Leskisen kanssa. Kekkonen, Simonen ja Leskinen sopivat, että neuvostoliittolaiset voisivat lähettää asiantuntijavaltuuskunnan tarkistamaan tietojen oikeellisuuden. Kesäkuussa Kekkonen lupasi Moskovassa Neuvostoliiton poliittiselle johtotroikalle L.I. Breznevälle, N.V. Podgornylle ja A.N. Kosyginille, että IVO tulisi luovuttamaan ryhmälle ”tarjousten edellyttämät tiedot”.[20]

Varaulkomaankauppaministeri V.S. Alhimovin ja Technopromexportin johtaja Maklakovin johtama valtuuskunta tuli Suomeen heinäkuun alussa 1968. Suomen valtuuskuntaa johtanut Suomen Pankin johtaja Reino Rossi ja IVO:n Heikki Lehtonen kieltäytyivät luovuttamasta neuvostoliittolaisten vaatimia tietoja. Rautkallio lainaa Lehtosen muistiota: ”Maklakoville oli ’ylemmältä taholta’ ilmoitettu, että he tulevat täällä saamaan kaikki tarpeelliset tiedot kilpailijoiden tarjouksista. Hän henkilökohtaisesti kokeneena kauppamiehenä oli pitänyt tätä mahdottomana”.[21] On tiedossa, että neuvostoliittolaiset vetosivat Kekkoeseen, joka Juhani Suomen mukaan katsoi asian kuuluvan ministeri Leskiselä. Kekkonen päiväkirjamerkinnän mukaan Leskinen soittikin vielä samana päivänä ja ilmoitti, että ”se, minkä vuoksi valtuuskunta saapui, toteutetaan”.[22]

Rautkallion mukaan ”oli selvää, että Kekkonen Breznevillä 13.6.1968 antaman lupauksen mukaisesti neuvostoliittolaisilla oli mahdollisuus tutustua myös ensimmäisen tarjouskilpailun tietoihin - - Nämä olivat maailman johtavia ydinvoimaloiden suunnittelijoita, joiden tietoihin Neuvostoliitto ei olisi päässyt käsiksi ilman teollisuusvakoilua.” Kekkonen ja Neuvostoliiton ”yhteispelin yksi tärkeä tavoitehan oli luoda neuvostoliittolaisille yrityksille pääsy läntisen ydinteknologian sovelluksiin”.^[23]

Mitä neuvostoliittolaisille annettiin tai näytettiin? Rautkalliolle ei kysymyksen esittäminen ole relevanttia, koska hänellä on siihen valmis vastaus. Myöhemmät tutkijat ovat kuitenkin palanneet kysymyksen pariin. Marja Paloheimo ei tuo tähän asiaan uutta tietoa, mutta hänen tulkintansa mukaan ”selvää oli, että neuvostoliittolaiset asiantuntijat olivat saaneet ministeriltä hyvin yksityiskohtaisia tietoja kilpailijoiden tarjouksista kyetäkseen muuttamaan omaansa samaan suuntaan.”^[24] Juhani Suomi on puolestaan päätenyt siihen, ettei neuvostovaltuuskunnalle ollut tärkeää ”se, mitä kerrottiin, kunhan vain informoitiin sen verran, että se pääsi lyömään pöytään vastatarjouksensa”.^[14] Tämä on yksi monista Suomen Rautkallion tulkinnoille suunnatuista antiteeseistä, koska Rautkallion argumentoinnille on erittäin tärkeää ”se, mitä kerrottiin”.

Aikalaistoimijoista, kuten Lehtosesta ja Maklakovista, poliittisten johtajien sopima tarjousten tarkistaminen tuntui ennenkuulumattomalta. Historiantutkijoiden mielestä kiinnostavaa ei kuitenkaan ole ollut toiminnan poikkeuksellisuus. Pikemminkin Leskisen toimintaa on pidetty luonnollisena, suomalaisen politiikan pelisääntöjen mukaisena, jos kohta kansainvälisen kaupan pelisääntöjen vastaisena. Siihen, mitä Leskinen todennäköisesti neuvostoliittolaisille luovutti, palataan kolmannen esimerkin jälkeen.

Toimijan konstruointi

Juhani Suomen mukaan presidentti Urho Kekkonen ”rooli jäi yllättävän - - vaatimattomaksi atomivoimalaitoshankinnassa”.^[26] Hänen mukaansa hallitus teki keskeiset ratkaisut alistamatta niitä presidentille ja ”presidentti tuli hallituksen linjalle”. Tilanne oli Suomen mukaan tämä myös kesällä 1968, kun hallitus päätti luopua voimalatilauksesta - vaikka tulevista ratkaisuista oli Suomen mukaan keskusteltu Kekkonen kanssa ja presidentille oli toimitettu etukäteen tieto hallituksen tulevan päätöksen sisällöstä.^[27] Edelleen Suomen mukaan ”vaikuttaa siltä, että taustalle jättäytymisen syynä oli lähinnä se, että Kekkonen tunsii tietävänsä atomivoima-asioista kovin vähän”.^[28] Suomi perustelee käsitystään Kekkonen toimintaa vuodesta 1966 lähtien ohjanneesta epävarmuudesta mm. Urho Kekkonen kirjeellä, jonka tämä lähetti akateemikko Erkki Laurilalle keväällä 1971: ”Kirjoitan ja puhun hyvin varovaisesti atomiasioista, joita en lainkaan käsitä.”^[29] Esimerkiksi helmikuussa 1972 Kekkonen keskusteli atomivoimakysymyksistä Zavidovossa pääministeri Kosyginin kanssa. Juhani Suomen mukaan Kosygin ”ei antautunut asiasta laajempiin keskusteluihin Kekkonen kanssa, joka oli jo aiemmin tunnustanut atomivoimaan liittyvien kysymysten olevan itselleen täysin vieraita”.^[30] Juhani Suomen valmiin vastauksen mukaan kaikki, mitä Kekkonen teki ydinvoima-asioissa tapahtui jonkun, usein asiantuntijan tai hallituksen jäsenen, pyynnöstä tai kehotuksesta. Erityisen näkyväksi tällainen tutkijan ehdoilla tapahtuva toimijan konstruointi tulee silloin, kun Suomi käsittelee Kekkonen suhtautumista yksityisen teollisuuden ydinvoimahankkeeseen.

Mainitut helmikuun 1972 keskustelut liittyivät toisaalta Loviisan rakennustöiden myöhästymiseen ja toisaalta yksityisen Teollisuuden Voima Oy:n suunnittelemaan ydinvoimalaan. Teollisuuden Voima Oy (TVO) ilmoitti syksyllä 1972 ostavansa ruotsalaiselta Asea-Atomilta ydinvoimalan. Kesällä 1974 TVO ilmoitti rakentavansa myös toisen samanlaisen voimalan Olkiluotoon.

Juhani Suomen elämäkertatutkimuksen seitsemännen osan (1998) mukaan Kekkonen kiinnostui teollisuuden hankkeesta kesällä 1972 kauppa- ja teollisuusministeriön ohjaamana, kuten seuraavasta pitkästä lainauksesta käy ilmi. Jäljempänä osoitan, miten lähes jokainen tulkinnallinen väitelause on virheellinen:

”Käsitellessään asiaa [ydinvoiman kilpailuasemaa Suomen energiantuotannossa –MS] helmikuussa 1972 toimittamassaan muistiossa aiempi kauppa- ja teollisuusministeri Gunnar Korhonen – jota presidentti piti arvossa – totesi Suomen ydinvoimaohjelman olevan pahasti myöhässä. - - Kekkonen, jolle ydinvoima-asiat olivat vieraita, otti esitetyt näkökohdat vakavasti varteen. Todesta hän otti myös toteamuksen Neuvostoliiton toimitusvaikeuksista voimaloiden suhteen, mihin uhkaavalta näyttänyt Loviisa 1:n myöhästymisenkin näytti viittaavan. Neuvottelumatkalta Moskovasta toukokuussa 1972 palannut ylijohdaja Pekka Rekola kuvaili asetelman hyvin suorasukaisesti: ’... Suomen atomivoimalaitostarpeen ja neuvostoliittolaisten toimitusmahdollisuuksien välillä on suuri aukko, jota ei voida täyttää niillä menetelmillä so. turpeella ja vesivoimalla, joita esitettiin.’ Rekola ehdotti, että vaje täytettäisiin lännestä hankittavalla voimalalla.

Tältä pohjalta Kekkonen kiinnostui yksityisen teollisuuden perustaman Teollisuuden Voima Oy:n (TVO) ydinvoimahankkeesta. Hän keräsi siitä ja Suomen energiantarpeesta lisätietoja ja pyrki myös omakohtaisesti paneutumaan TVO:n suunnitelmiin vuorineuvos Björn Westerlundin opastuksella. Jo tässä vaiheessa oli selvää, että TVO tulisi hankkimaan Olkiluotoon kaavaillun 600 MW:n voimalansa lännestä – hankintamaaksi täsmentyi myöhemmin Ruotsi.

Hanketta kaikin puolin pohdittuaan presidentti näytti sille vihreätä valoa. Ratkaisuun näyttävät vaikuttaneen ennen muuta edellä mainitut tiedot energiavajeesta sekä sen kattamisen tarpeesta; samoin Kekkonen hankkima informaatio, jonka mukaan voimalaitosten konehankinnat olivat siihen mennessä jakaantuneet melko tarkoin puoliksi idän ja lännen välillä. Ydinvoimaloita oli toistaiseksi tilattu kaksi, ja Simosen kertoman mukaan IVO oli paraikaa aloittamassa neuvotteluja kolmannelta Loviisa-tyyppisestä. Tähän asetelmaan lännestä tilattava voimala sopi hyvin.[31]”

Juhani Suomen lähdeviitteet ovat tavanomaisen niukkoja, mutta niiden seuraaminen edellyttää harjaantumista, koska hänellä on tapana niputtaa joskus useiden sivujen dokumentointi yhteen noottiin. Virheiden osoittamiseksi on kuitenkin syytä kirjata Suomen edelliseen lainaukseen liittyvää viitettä sellaisenaan: ”Gunnar Korhosen muistio 3.2.1972, Vk 1972 (lainaus). Loviisa I:stä vrt. Kekkonen muistio 4.4.1972, UKA 22/23. Seppo Lindblom Kekkoselle 9.6.1972 liitteenä Rekolan PM 6.6.1972 (2. lainaus), UKA 22/23. Kekkonen paneutumisesta S. Lindblom Kekkoselle 4.4.1972 [p.o. 9.6.1972 –MS] liitteineen, Westerlund Kekkoselle 20.9.1972 liitteineen sekä 15.11.1972, Simonen Kekkoselle 26.9.1972, Kekkonen Linnamolle 19.10.1972.”[32]

Suomen ensimmäinen väite liittyy Gunnar Korhosen muistioon helmikuulta 1972, jonka Kekkonen oli tallettanut vuosikirjaansa. Suomi

viittaa samaiseen Korhosen muistioon myös elämäkertansa edellisessä, vuonna 1996 ilmestyneessä osassa kertoessaan Kekkonen keskusteluista Kosyginin kanssa Zavidovossa helmikuussa 1972:

”Samalla Kekkonen otti puheeksi Suomen energian tarpeen sen hetkisen tilan. Hän totesi IVO:n Neuvostoliitosta tilaaman ensimmäisen atomivoimalan valmistumisen viivästyvän lähes vuodella ja käytti paljon aikaa osoittaakseen, että syynä siihen olivat neuvostoliittolaisten vitkuttelu, jäykkä byrokratia ja jopa suoranainen välinpitämättömyys. Tässä tilanteessa suomalaisten oli pakko kiirehtiä yksityisen Teollisuuden Voiman kaavaileman atomivoimalan rakentamista, 'jotta me voisimme energiataloutemme hoitaa'. Kekkonen kertoi tämän voimalan tulevan tilattavaksi lännestä, mutta tiedusteli siitä huolimatta, eikö Neuvostoliitto suostuisi vastaamaan senkin polttoainetoimituksista. Merkitsihän voimalan eliniän kestävä polttoainehuolto itse asiassa suurempaa kauppaa kuin varsinaisen voimalan toimittaminen.

Toki Kekkonen muisti Kosyginin todenneen aiemmin, että Neuvostoliitto myi polttoainetta ainoastaan siltä tilattuihin voimaloihin. Hän palasi asiaan kuitenkin kauppa- ja teollisuusministeriön nimenomaisesta toivomuksesta.”[33]

Suomen vuonna 1998 esittämän tulkinnan mukaan Kekkonen siis ”kiinnostui” TVO:n voimalaitoshankkeesta kesällä 1972 ja paneutui siihen kesän ja syksyn mittaan. Itse asiassa Kekkonen näyttää Suomen viitteen perusteella paneutuneen asiaan vielä marraskuun puolivälissä (Westerlund Kekkoselle 15.11.1972), vaikka koko muu Suomi sai 27.10.1972 ja sitä seuraavina päivinä tietää televisiosta ja sanomalehdistä, että TVO tilaa ruotsalaisen voimalan. Kekkonen ilmeisesti näytti vihreää valoa vasta TVO:n tilauspäätöksen ja sen julkistamisen jälkeen. Mutta Suomen vuonna 1996 esittämän tulkinnan mukaan Kekkonen olikin perustellut TVO:n länsivoimalan tilaamista neuvostoliittolaisille jo helmikuussa 1972. Silloin kyse ei näytä olleen siitä, tilataanko voimala vai ei, vaan siitä, milloin voimala tilataan.

Kekkonen piti helmikuussa 1972 voimalan tilaamista siinä määrin varmana, että otti esille jo polttoainekysymyksen. Suomi on oikeassa siinä, että Kekkonen oli vuonna 1968 kahdesti tarjonnut Neuvostoliitolle mahdollisuutta osallistua Suomeen rakennettavan länsimaisen ydinvoimalan polttoainehuoltoon. Kesällä 1968 Kosygin kieltäytyi systemaattisesti kaikista sellaisista vaihtoehdoista. Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen Kosygin ja Kekkonen tapasivat kalastuksen ja keskustelujen merkeissä Hiittisissä. Tällöin Kekkonen otti puheeksi polttoainetoimitukset, vaikka Kosyginin edellisestä kieltäytymisestä oli vain muutama kuukausi. Juhani Suomen mielestä Kekkonen toimi kuitenkin kaikissa ydinvoima-asioissa passiivisesti tai jonkun pyynnöstä. Kekkonen kysyikin Suomen mukaan Hiittisissä polttoainetoimituksia, koska ”vielä syksyllä 1968 Suomessa eläteltiin toivoa, että Neuvostoliitto suostuisi sittenkin, vastoin aiempia ilmoituksiaan, myymään rikastettua uraania myös muualta kuin Neuvostoliitosta hankittuun reaktoriin”. [34] Osoituksena Kekkonen toimintaa ohjanneesta ”toivon elättelemisestä” Suomi pitää viitteensä perusteella ulkoministeriön virkamies Seppo Pietisen 16.10.1968 päivätyä muistiota. [35] Pietinen käsittelee muistiossaan toki Neuvostoliiton suhtautumista uraanin rikastamiseen, mutta Hiittisten keskustelut käytiin 7.-9.10.1968, viikko ennen muistion kirjoittamista. [36] Tällainen toiveiden ennakointi tuskin kuului valtiomiehen avuihin edes kylmän sodan aikana.

Helmikuussa 1972 Kekkonen otti polttoainekysymyksen esille Suomen mukaan ”kauppa- ja teollisuusministeriön nimenomaisesta toivomuksesta”. Korhosen muistiossa todellakin käsitellään myös polttoainekysymystä: ”Vielä voidaan ottaa huomioon, että atomivoimalaitoksen elinaikainen polttoainehuolto merkitsee suurempaa tuontiarvoa kuin itse voimalaitos. Mikäli Neuvostoliitossa olisi kiinnostusta, voisi tulla kysymykseen polttoaineen osto sieltä myöskin TVO:n mahdollisesti lännestä ostettavaan atomivoimalaan.”[37]

Lainauksen tulkitseminen ”nimenomaiseksi toivomukseksi” edellyttää sitä, että Korhosen muistion tavoitteena oli vaikuttaa presidentin kannanmuodostukseen ja tarjota aiheita Kekkonen ja Neuvostoliiton johdon välisten neuvottelujen asialistalle. Juhani Suomen ulkoisen lähdekritiikin perusteella kyseessä näyttääkin olleen ”presidentin arvostaman” yritysjohtajan (Finnair) ja virkamieshallituksen (Teuvo Aura II) ministerin aloite. Siitä Korhosen muistiossa ei kuitenkaan ollut kyse.

Kekkonen kirjoitti Zavidovon neuvotteluista laajan selostuksen, jossa käsitteli myös atomivoimakysymystä: ”Tämän jälkeen otin puheeksi atomivoimalaitoskysymyksen ja jäljennänkin tähän sen promemorian, jonka asian johdosta olin antanut valmistaa ja jonka olin jo aikaisemmin herra Stepanovin välityksellä jättänyt neuvostoviranomaisille.” Selontekoonsa Kekkonen tosiaan jäljensi Korhosen muistion lähes sanasta sanaan.[38] Kyseessä olikin siis presidentille hänen pyynnöstään virkamiestyönä valmisteltu kauppa- ja teollisuusministerin allekirjoittama tausta-asiakirja. Presidentti oli pyytänyt asiakirjan valmistamista, koska aikoi ottaa TVO:n länsimaisen ydinvoimalan hankinnan ja siihen liittyvän polttoainekysymyksen esille keskusteluissa Neuvostoliiton johdon kanssa.

Unohtakaamme kuitenkin hetkeksi Suomen myöhemmän tulkinnan lailla se tosiasia, että Kekkonen puolusti teollisuuden voimalan tarpeellisuutta jo helmikuussa 1972 ja palatkaamme niihin ongelmiin, joihin tämä unohdus yhdessä Kekkonen passivoinnin kanssa Suomen johdattaa. Suomen kertoman mukaan Kekkonen kiinnostui teollisuuden ydinvoimahankkeesta, koska Pekka Rekola ehdotti länsimaisen ydinvoimalan rakentamista. Ei Rekola mitään sellaista ehdottanut siinä muistiossa, johon Suomi viittaa eikä missään muussakaan TVO:n hankkeeseen liittyvässä yhteydessä.[39]

Sen sijaan Suomi on oikeassa siinä, että Kekkonen hankki tietoja voimalatilausten jakaantumisesta Neuvostoliiton ja läntisten maiden välillä. Aarre Simosen kirjeestä, jolla Suomi väitteensä dokumentoi, käy kuitenkin selvästi ilmi, että kyse oli suunnitelluista voimalahankinnoista: ”Kuulin terveisistäsi, joiden mukaan olit kiinnostunut voimalaitosten konehankintojen jakaantumisesta lännestä ja idästä tapahtuvien kesken. Pyysin Heikki Lehtosta laatimaan tätä koskevan pikaselvityksen, joka seuraa oheisena ja josta käy selville, että vuosina 1972–78 jakauma on melko tarkkaan puolet kummaltakin taholta, idästä hivenen enemmän.”[40] Kirje ei siis kertonut mitään siitä, miten ”voimalaitosten konehankinnat olivat siihen mennessä jakaantuneet”, vaikka Suomi niin väittää. Itse asiassa Suomeen ei ennen vuotta 1972 ollut tilattu yhtään voimalaitosta Neuvostoliitosta Loviisan ydinvoimaloita lukuun ottamatta. [41]

Juhani Suomi viittaa D. C. Wattiin kritisoidessaan eräässä esipuheessaan muuta Kekkonen-kirjallisuutta: ”Watt toteaa, että useat tälle pohjalle [nescafé- tai instant history -MS] rakentuvista teoksista on kirjoitettu

periaatteella: jos ennakkokäsitykset ja tosiasiat ovat ristiriidassa keskenään, sen pahempi faktoille. Esimerkkejä tästä löytyy jo Suomestakin.”[42]

Niinpä. Suomesta hyvinkin saattaa löytyä valmiita vastauksia.

Toimijan ehdot kateissa?

Juhani Suomi tunsii Olli Ainolan lehtiartikkelin elämäkertaa kirjoittaessaan, muttei puuttunut vielä silloin postikortin legendaan. Myytin hän mursi vasta myöhemmin Suomen Kuvalehden artikkelissaan, jota on edellä lainattu.[43] D.C. Wattiin nojautuminen onkin ymmärrettävää, koska tämä on korostanut myytin purkamista. Watin mielestä tutkijan tulisi myytin rikkomisen ohella olla kiinnostunut myös myyteistä itsestään: ”Oman ajan historian kirjoituksen kuudennelle, tieteellisimmälle vaiheelle on ominaista syvällisempi ymmärrys niistä syistä, jotka johtivat aikaisempia tulkitsijoita harhaan.”[44]

Tässä hengessä kirjoitin edellä siitä, miten tutkijat ovat pyrkineet normalisoimaan poikkeuksellista. Yksi harhapolkujen syy on uskomus siitä, että Kekkonen Suomessa minkälainen vallankäyttö tahansa oli mahdollista.

D.C. Watin korostuksen mukaan myytit syntyvät tutkimuskohteena olevan menneen jälkeen, tulkintojen tuloksena. On kuitenkin selvää, että itse tutkittava mennyt toiminta on saattanut perustua myytteihin, väärinkäsityksiin tai -tulkintoihin, kuten IVO:n johtajien tapauksessa. Myytinrikkoja Juhani Suomikin seuraa postikortin tapauksessa aikalaistoimijoiden kysymyksenasettelua ja käsittelee Kekkonen motiiveja. Toimijoiden kannalta kysymys Kekkonen motiiveista oli ilmeisesti relevantti. Tutkijan tulisi kysyä esimerkiksi, missä määrin erilaiset uskomukset Kekkonen vallankäytöstä ohjasivat toimintaa ja tehtyjä ratkaisuja. IVO:n johtajille jos joillekin oli selvää, ettei neuvostoliittolaisen voimailaitosrakentajan tarjousta voitu hyväksyä tilaajan kannalta puutteellisten turvallisuusratkaisujen takia, hintaseikoista puhumattakaan. Helmikuussa 1967 Lehtonen kuitenkin kirjoitti muistiossaan, että ”jos hallitus kuitenkin katsoo ulkopoliittisten syiden vaativan atomivoimailaitoksen tilaamista SNTL:stä, on nähdäkseen ainoa indifferentti ratkaisu, että nyt tilataan kaksi laitosta.”[45] Kekkonen kortilla saattoi olla jokin vaikutus siihen, että Lehtonen päätyi hyväksymään neuvostovoimailan tilaamisen, kunhan toinen voimaila olisi tilattu edullisimman tarjouksen antaneelta.

Tutkija voisi kysyä sitäkin, ovatko postikortista tehdyt tulkinnat jälkiä tai todisteita sellaisesta Kekkonen vaikutusvallan alueesta, josta presidentillä itselläänkään ei ollut käsitystä. Tällainen kysymyksenasettelu puuttuu tutkimuskirjallisuudesta lähes täysin. Juhani Suomi varoittaa yleisöään lainaamalla Ruotsin suurlähettiläs Ingemar Hägglöfiä, mutta hän olisi voinut suunnata lainauksen myös itselleen ja pohtia sitä todisteena yhdestä aikalaiskäsityksestä: ”Tunnelma Helsingin poliittisissa piireissä tuo välistä mieleeni Strindbergin ’Kustaa Vaasan’ ensimmäisen näytöksen. Aivan kuin siinä on täälläkin henkilö, jota kaikki ajattelevat, jota useimmat keskustelut koskevat, jota jotkut pelkäävät, monet epäilevät, vielä useimmat kritisoivat, mutta jota kohtaan jopa arvostelijatkin osoittavat vastentahtoista ihailua.”[46]

Seuraavaksi tarkastelen sitä, mitä tiedämme kesän 1968 tapahtumista ja Neuvostoliiton tarjouksen parantamisesta ottaen samalla huomioon

toiminnan omat ehdot. Kekkonen keskusteli atomivoimalaitostarjouksista ja niihin liittyvistä tulevista ratkaisuista 12.6.1968, päivää ennen lähtöään Moskovaan. Paikalla oli ensin laaja joukko ministereitä, jolloin pääministeri Mauno Koivisto oli Kekkonen päiväkirjamerkinnän mukaan ollut sitä mieltä, ettei neuvostoliittolaista tarjousta voitaisi hyväksyä, koska "Nl:n turvallisuusjärjestelyt eivät voi tyydyttää Suomea". Koiviston mukaan "jos ei oteta Englannista, silloin on luovuttava koko asiasta". Kekkonen pyynnöstä Väinö Leskinen ja Aarre Simonen ottivat yhteyttä Suomessa olleeseen Patolisheviin. Tiedossa ei ole, pyysikö Kekkonen asiaa muiden läsnä ollessa, mutta joka tapauksessa lopullinen ratkaisu tehtiin Kekkonen, Simosen ja Leskisen kesken. He sopivat, että "Nl:sta tulee experttiryhmä tutkimaan, ovatko tiedot (32 %) oikeat. Saavat kaiken materiaalin." [47]

Kekkonen keskustelukumppaneiden valinta oli sinänsä ollut perusteltua, kuuluivathan energia-asiat Leskisen johtamaan hallinnonalaan ja Simonen oli IVO:n hallitoneuvoston puheenjohtaja. Voidaan kuitenkin kysyä, miksei asioista sovittu silloin, kun pääministeri Koivistokin oli paikalla. Toimitusjohtaja Heikki Lehtoseltakaan ei kysytty mitään, vaikka keskusteltiin hänen johtamansa yrityksen historian suurimmasta investoinnista. Oliko sattuma rajannut Neuvostoliiton tarjouksesta keskustelemaa joukkoa? Voitaisiko tehdä sellainen päätelmä, että Kekkonen, kääntymyksen tehnyt Leskinen ja Neuvostoliiton korruptoima Simonenkin ymmärsivät liikkuvansa hyvien kauppatapojen ulkopuolella tai toimivansa jopa politiikan pelisääntöjen vastaisesti? [48] Koivisto antoikin Juhani Suomelle haastattelulausunnon, jonka mukaan hän "pitää mahdottomana ajatustakin, että hallituksen piiristä olisi lähdetty paljastamaan luottamuksellisia tarjouksia ulkopuolisille". [49]

Lehtonen puolestaan oli jo IVO:n ensimmäisen tarjouskierroksen aikana kieltäytynyt kertomasta neuvostoliittolaisille, kuinka paljon heidän tarjouksensa oli muita kalliimpi. [50] Joka tapauksessa sen, mistä oli Leskisen ja Simosen kanssa sopinut, Kekkonen lupasi Moskovassa Kosyginin ilmoitettua, ettei Neuvostoliitto myisi polttoainetta Suomeen rakennettavalle brittivoimalalle. [51]

Neuvostovaltuuskunnan saavuttua ja Lehtosen ja Suomen Pankin Rossin kieltäytyttyä antamasta tietoja neuvostoliittolaiset kääntyivät Kekkonen ja lopulta Leskisen puoleen. 'Uusi Leskinen' tuskin olisi voinut olla täyttämättä neuvostoliittolaisten tarpeita, jos vain pystyi ne täyttämään. Mitä siis neuvostoliittolaiset tarvitsivat? Miten tarjouksia vertailtiin ja mitä Kosygin lupasi Kekkoselle?

IVO oli pyytännyt toisella kierroksella varsinaiset tarjoukset voimalan reaktoriosasta. Arviot kokonaiskustannuksista perustuivat suurelta osin myös Atomiteollisuusryhmän tekemään tutkimukseen, jossa tarkasteltiin kotimaisen teollisuuden mahdollisuuksia osallistua voimalan osien valmistukseen. Vaihtoehtoja arvioitiin sen mukaan, mitä niiden tuottama sähkö tulisi maksamaan. Hinta riippui paitsi voimalan osien hinnoista, myös rakennus-, polttoaine- sekä erityisesti pääomakustannuksista.

IVO toimi vankkumattomasti kansainvälisen ja laajalti seuratun tarjouskilpailun puitteissa, joten saadakseen IVO:n ostamaan neuvostoliittolaisen reaktorin Technopromexportin tarjousta oli parannettava niin paljon, että se tulisi halvimmaksi. Kekkonen Moskovassa keskusteluista kirjoittaman muistion mukaan Kosygin oli sanonut, että "Neuvostoliitto ei suinkaan pyri pakottamaan Suomea ostamaan epäedullista atomivoimalaitosta". Keskustelun lopuksi

Kekkonen oli palannut tähän lupaukseen: ”Viittasin edelleen pääministeri Kosyginin edellisessä keskustelussa esittämään mainintaan siitä, että Neuvostoliitto ei halua pakottaa Suomea ostamaan voimalaitosta, jonka tuottama sähköenergia on kalliimpaa kuin meille parhaimman tarjouksen mukaan tuotettu sähköenergia.”[52] Kekkonen muistioihin on syytä suhtautua kriittisesti, mutta tässä onkin oleellista se, että Kekkonen halusi välittää Suomeen juuri muistion mukaisen kuvan.[53]

Neuvostoliittolaiset eivät voineet tietää, mitä heidän tulisi tarjoukselleen tehdä, jotta heidän tarjoamansa voimalan tuottama sähkö tulisi IVO:n laskelmien mukaan halvimmaksi. He pyrkivät tarjoamaan reaktorin mahdollisimman kalliilla, mutta riittävän halvalla. He tarvitsivat siis tietoja siitä, miten IVO oli laskenut tuotetun sähkön hinnan.

Oliko Leskisellä neuvostoliittolaisten tarvitsemaa tietoa? Varsinaisista ulkomaisista tarjouksista, jotka koskivat ensisijaisesti reaktorin, ei tätä tietoa olisi löytynyt. Tarjousten näyttäminen olisi siis ollut paitsi tarpeetonta, myös mahdotonta, koska ne oli toimitettu IVO:lle, ei kauppa- ja teollisuusministeriölle. Leskinen tuskin olisi voinut viedä neuvostovaltuuskunnan johtoa IVO:n pääkonttorille, etsiä tarjoukset käsiinsä ja yhden iltapäivän aikana seuloa tavattoman laajasta teknisestä materiaalista tarvitsemansa tiedot. Se mikä saattoi onnistua Neuvostoliitossa, ei onnistunut Suomessa, vaikka Rautkallio niin tuntuu uskovan.

Mistä Kekkonen ja Leskinen tiesivät, että neuvostoliiton tarjous tulisi juuri 32 % brittien tarjousta kalliimmaksi? Sehän Leskisen piti todistaa. Olisiko Leskinen todistanut sen samalla dokumentilla, johon hän itsekin perusti käsityksensä? Kaikki tässä yhteydessä mainitut tutkijat tuntevat Kekkonen mainitun kesäkuun muistion[54] lisäksi myös Väinö Leskisen kokoelman sisältämän aineiston Työväen arkistossa. Leskisen ydinvoimaan liittyneet paperit on koottu muutamaan kansioon. Yhdestä niistä löytyy Heikki Lehtosen 7.5.1968 päivätty muistio atomireaktoritarjouksista. Sen toisella sivulla on taulukko, jossa on eritelty kolmen tarjotun voimalavaihtoehdon kustannuksia. Taulukon viimeisellä rivillä on ”Energian yksikköhinta 7000 h käyttöajalla p/kWh”. [55]

Taulukon tietojen perusteella voidaan laskea, että neuvostoliittolaisten tarjous tulisi nimenomaan 32 % brittien tarjousta kalliimmaksi.[56] Olisiko Leskinen luovuttanut nämä laskelmat neuvostoliittolaisille? Ainakin joku on muistiot kopiointin, koska samasta kansioista löytyy yksi irrallinen kopio taulukon sisältämästä sivusta. Arkistossa olevaan muistion kappaleeseen Leskinen on kirjoittanut muistiinpanonsa keskustelusta neuvostoliittolaisten kanssa. Niiden perusteella voi päätellä, että keskustelua olisi ainakin aluksi käyty taulukon määrittelemässä järjestyksessä.[57] Muistiossa olevien laskelmien mukaan brittivoimalan tuottaman sähkön hinnaksi olisi tullut 2,053 penniä kilowattituntia kohti.[58] Muutaman päivän kuluttua tapaamisesta suomalaiset olivat saaneet valmiiksi V/O Technopromexportin uuteen tarjoukseen perustuvat laskelmat. Niiden mukaan sähkön hinnaksi tulisi - 2,053 penniä kilowattituntia kohti.[59]

Vaikuttaa siltä, ettei totuus siitä, mitä Leskinen näytti, ole tarua ihmeellisempää. Miksi tässä kritisoidut kolme tulkitsijaa, kaksi ammattihistorioitsijaa ja yksi opinnäytteen tekijä, eivät ole päätyneet uskottavimpaan ja helposti dokumentoitavaan vastaukseen kysymykseensä? Heidän ongelmansa on metodinen, koska he ovat

hyväksyneet toimijalle relevantin kysymyksen omaksi kysymyksekseen ottamatta silti toimijan näkökantaa vakavasti. Leskisen ongelmahan se oli, mitä neuvostoliittolaisille näyttäisi. Tutkijalle kysymyksen tekee kiinnostavaksi ennen kaikkea se, että siitä on kirjoitettu niin paljon. Tutkijalle relevantimpi kysymys voisi liittyä siihen pakkotilanteeseen, johon Kekkonen, Leskinen ja Simonen – kuten myös Kosygin – katsoivat Suomen valtion ja sen omistaman IVO:n joutuneen atomivoimalaitoshankinnassa.

Juhani Suomen edellä kritisoitu tulkinta Kekkonen suhtautumisesta teollisuuden ydinvoimalahankintaan perustuu oletukselle Kekkonen toimintaa ohjanneesta ongelmasta: Miten suhtautua länsimaisen ydinvoimalan hankintaan. Juuri tässä mielessä Suomen vastaus on 'objektiivisesti' väärä, kuten alussa kirjoitin. Vaikka Kekkonen toimintaa olisikin ohjannut Suomen ennakoima kysymys, hän tuskin olisi perustanut ratkaisuaan Suomen esittämällä tavalla lukemalla kirjeitä väärin ja unohtaen miksi muistiot oli tehty. Toisaalta nimenomaan Suomen tarjoamien tietojen perusteella voitaisiin kysyä, miksi länsimainen ydinvoimala olisi edellyttänyt erityistä suhtautumista, jos kerran ydinvoimaloita tarvittiin kovasti lisää, eikä niitä Neuvostoliitosta saanut. Suomen tulkintaan pohjautuen ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä sellaisia pysyviä päätelmiä, joille myöhemmän tutkimuksen kysymyksenasettelu voisi perustua. Toisaalta kelvottoman tutkimuskirjallisuuden sivuuttaminen tuohon kelvottomuuteen vedoten saattaa tarkoittaa myös yleisön edeltävien käsitysten sivuuttamista. Tämä on yhteinen ongelma tutkijoille, joiden aiheista on esitetty valmiita vastauksia väärin kysymyksiin.

Tutkijan suhde toisten tutkijoiden tulkintoihin, oli sitten kyse myyttien purkamisesta, kriittisestä tai myötäilevästä käsittelystä, on tiedeinstituution kannalta keskeinen kysymys. Erityisesti historiantutkijan on tärkeää miettiä myös omaa suhdettaan niihin käsityksiin, joita voi olettaa yleisöllään olevan tutkimusaiheistaan. Tutkijan omia käsityksiään koskevilla pohdinnoilla ei kuitenkaan ole itseisarvoa, vaan ne ovat merkityksellisiä vain suhteessa niihin edellytyksiin, joita tutkijalla on tehtävänsä täyttämässä. Omista ja tieteenalansa yleisistä rajoituksista tietoinen tutkija voi suhtautua vakavasti historistien tehtävänmäärittelyyn ja ottaa tutkimuskohteenaan olevan inhimillisen toiminnan toimijoihin huomioon niiden omilla ehdoilla.

Lähteet

Julkaisematon arkistoaineisto

Tasavallan presidentin arkistosäätö (TPA), Orimattila

Urho Kekkonen arkisto (UKA)

Työvään arkisto (TA), Helsinki

Väinö Leskisen kokoelma (VLK)

Opinnäytteet

Paloheimo Marja, Atomivoimaa – idästä vai lännestä? Suomen ensimmäisen ydinvoimalan hankinta poliittisena kysymyksenä 1965–

1969. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2000.

Sunell Milka, Miten Suomen yksityinen metsäteollisuus hankki länsimaisen ydinvoimalan. Tutkimus taloudellisesta ja poliittisesta vallankäytöstä 1970-luvulla. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2001.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/yhtei/pg/sunell/>

Painettu aineisto

Ainola Olli, Suomi harppasi atomiaikaan ummessa silmin. IVO väisteli viimeiseen asti venäläistä voimaa / Kekkonen puhui TVO:lle ydinvoimalan Ruotsista. Helsingin Sanomat, Kuukausiliite, huhtikuu 1 / 1986.

Auer Jaakko ja Teerimäki Niilo, Puoli vuosisataa Imatran Voimaa. Imatran Voima Oy:n synty ja kehitys 1980-luvulle. Imatran Voima, Helsinki 1982.

Björklund Nils G., von Bonsdorff Magnus ja Westerholm Wolter, Ydinsähköä. Teollisuuden Voima Oy 1969-1994. Teollisuuden Voima Oy, Rauma 1994.

Hoffman Kaj, Pohjolan Voima 1943-1993. Pohjolan Voima, Oulu (painop.) 1993.

Kalela, Jorma, Tutkijan vapaus historiantutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen Sakari, Launis Veikko, Pelkonen Risto ja Pietarinen Juhani (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus, Helsinki 2002.

Kekkonen Urho: Urho Kekkonen päiväkirjat 2. 1962-1968. Toim. Juhani Suomi. Otava, Helsinki 2002.

Koivisto Mauno, Liikkeen suunta. Kirjayhtymä, Helsinki 1997.

Kuisma Markku, Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa. WSOY, Helsinki 1997.

NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955-1968. Toim. V.N. Tsernous ja Hannu Rautkallio. Tammi, Helsinki 1992.

Rautkallio Hannu, Ydinkysymys - melkein Tsernobyl. Teoksessa Rautkallio Hannu, Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Tammi, Helsinki 1993.

Kalevi Sorsa: Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969-72. Otava, Helsinki 1998.

Suomi Juhani, Presidentti. Urho Kekkonen 1962-1968. Otava, Helsinki 1994.

Suomi Juhani, Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-1972. Otava, Helsinki 1996.

Suomi Juhani, Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972-1976. Otava, Helsinki 1998.

Suomi Juhani, Voimapolitiikkaa. "Hoitakaa Te asia, herra presidentti". Suomen Kuvalehti 13/2001.

Watt Donald Cameron, Mitä oman ajan historia on? Teoksessa Poliittinen historia, Suomi ja muut. (toim. Seppo Hentilä ja Timo Turja). Pohjoinen, Oulu 1991.

Verkkoaineisto

<http://www.insc.gov.ua/plants/chornobyl/index.html>, 31.10.2002.

<http://www.ibiblio.org/expo/soviet.exhibit/chernobyl.html>, 31.10.2002.

http://www.rosatom.ru/english/stations/rus_operating_npp_2001.html, 31.10.2002.

1 Oman erittelynsä arvoista olisi se, miten nk. kielellisen käänteen jälkeisessä keskustelussa kysymys tutkijasta on jättänyt kysymyksen toimijasta sivuun. Tässä yhteydessä se ei kuitenkaan olisi mielekästä, koska esimerkkieni kautta tarkastelen tutkimusperinnettä, jossa kysymys esimerkiksi siitä, onko 'muuta todellisuutta kuin diskursiivisesti konstruoitu todellisuus', ei ole keskeinen. Myytin rikkojiksi kutsumieni tutkijoiden asennetta kuvaa pikemminkin sellainen käsitys, että 'diskurssin takana on tosi todellisuus, joka on historiantutkijan tutkimuksen kohteena'.

2 Rautkallio Hannu, Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Tammi, Helsinki 1993, 6.

3 Suomi Juhani, Presidentti. Urho Kekkonen 1962–68. Otava, Helsinki 1994, 10.

4 Eräässä seminaarissa minua kritisoitiin siitä, etten ollut määritellyt energiapolitiikka-käsitettä. Näin siitä huolimatta, että olin käsiteltävässä paperissa ilmaissut olevani kiinnostunut siitä, miten toimijat määrittivät energiapolitiikan ja mitä he katsoivat kuuluvan siihen. Kritiikki oli kuitenkin siinä mielessä, vaikkakin vahingossa, osuvaa, että jollen tee itselleni selväksi, mitä minä ymmärrän energiapolitiikalla, en todennäköisesti pysty arvioimaan sitä, mitä toimijat sillä tarkoittivat. Tutkijan ei tule määritellä vain niitä käsitteitä, joilla operoi vaan hänen tulee ainakin *itselleen* määritellä myös ne toimijoiden käsitteet, joista on kiinnostunut. Tämän eräässä mielessä kolmannen tason minulle osoitti seminaarin jälkeen Jorma Kalela.

5 Tämän artikkelin varhaisversion esittelin Historiatieteiden tutkijakoulun konferenssissa Tampereella kesäkuussa 2002. Kiitän professori Pauli Kettusta ja tutkija Kati Katajistoa artikkelikäsitelmän lukemisesta ja osuvista kommentteista.

6 Kalela Jorma, Tutkijan vapaus historiantutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen Sakari, Launis Veikko, Pelkonen Risto ja Pietarinen Juhani (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus, Helsinki 2002, 181.

7 Suomi Juhani, Voimapolitiikkaa. "Hoitakaa Te asia, herra presidentti". Suomen Kuvalehti 13/2001, 62.

8 Ainola Olli, Suomi harppasi atomiaikaan ummessa silmin. IVO väisteli viimeiseen asti venäläistä voimaa / Kekkonen puhui TVO:lle ydinvoimalan Ruotsista. Helsingin Sanomat, Kuukausiliite, huhtikuu 1 / 1986, 31. Ainola ilmeisesti kysyi asiaan vahvistusta Ahti Karjalaiselta, joka vastasi näin: "Hänellä [Kekkosella -MS] oli toki tapana informoida mm. lähettelemällä postikortteja. Voi hyvin olla, että hän keskusteli voimalasta." Sama.

- 9 Ainola, 26, 31. Juhani Suomen mukaan ”tosiasiassa lomamatkan aikana ei kajottu voimalakysymykseen”. Suomi 2001, 62.
- 10 Paloheimo Marja, Atomivoimaa - idästä vai lännestä? Suomen ensimmäisen ydinvoimalan hankinta poliittisena kysymyksenä 1965-1969. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2000, 30.
- 11 ”IVOssa oli ilmeisesti ainakin jonkinlainen aavistus siitä, että Neuvostoliiton ja presidentti Kekkonen välillä oli keskusteluja ydinvoimasta. Siihen viittaa yhtiön myöhemmän toimitusjohtajan Pentti Alajoen maininta, että silloiselle toimitusjohtajalle Heikki Lehtoselle tuli yllättäen Krimiltä kortti, jossa luki vain: 'Tervehdys. UK'. Kekkonen ei ollut koskaan aikaisemmin lähettänyt Lehtoselle minkäänlaista korttia.” DE>Björklund Nils G., von Bonsdorff Magnus ja Westerholm Wolter, Ydinsähköä. Teollisuuden Voima Oy 1969-1994. Teollisuuden Voima Oy, Rauma 1994, 25-26. Björklund viittaa Pentti Alajoen haastatteluun vuodelta 1984. Sama, 29 (viite 4). Kuvaavaa on sekin, että Suomen Kuvalehden toimitus on nostanut yhdeksi Suomen jutun alaotsikoksi ”Postikortti Mustaltamereltä” - siitä huolimatta että Suomi rikkoo myytin. Suomi 2001, 62.
- 12 IVO:n voimalaitoshankinnasta erityisesti Paloheimo sekä Auer, Jaakko ja Teerimäki, Ilkka, Puoli vuosisataa Imatran Voimaa. Imatran Voima Oy:n synty ja kehitys 1980-luvulle. Imatran Voima, Helsinki 1982.
- 13 Rautkallio Hannu: Ydinkysymys - Melkein Tšernobyl. Teoksessa Rautkallio 1993, 183-224. Turvallisuudesta erityisesti 198, 211 (ks. lainaus jäljempänä) ja 206: ”Suomi oli kesällä 1968 lähempänä Tšernobyliä kuin koskaan ja samalla valmistautumassa siirtymään neuvostoliittolaiseen ydinturvallisuuden piiriin, josta ei vielä paljon tiedetty”.
- 14 Tšernobylin voimalan käyttöönnotosta
<http://www.insc.gov.ua/plants/chornobyl/index.html>, 31.10.2002. Itse asiassa voimalat oli nimetty Leninin mukaan. Rautkallion otsikko olisikin voinut olla myös Ydinkysymys - melkein V.I. Lenin ;-)
Voimaloiden nimestä
<http://www.ibiblio.org/expo/soviet.exhibit/chernobyl.html>, 31.10.2002.
- 15 Rautkallio, 211. Rautkallio lainaa erästä IVO:n johtaja Kalevi Nummisen ja myöhemmän Säteilyturvakeskuksen johtaja Antti Vuorisen muistiota. Lisäksi hän viittaa Nummisen haastatteluun. Sama, 223 (viite 61).
- 16 Aivan päinvastoin kuin Rautkallio artikkelinsa aloittaa, ”mahdollisuus, että Suomen ensimmäisestä ydinvoimalasta olisi tullut tyypiltään puhtaasti Tšernobylin tyyppinen”, oli todellakin ”täysin teoreettinen”. Vrt. Rautkallio 183. RBMK-reaktoreiden rakenne mahdollisti energian ohella plutoniumin tuottamisen sotateollisuuden tarpeisiin. Venäjän ydinvoimalaitosten käyttöönnotosta ja reaktorityypeistä
http://www.rosatom.ru/english/stations/rus_operating_npp_2001.html, 31.10.2002.
- 17 Rautkallio, 183. Avoimeksi jää se, missä määrin ydinvoimalan rakentaminen oli EFTA- tai EEC-ratkaisuihin rinnastettava kauppapoliittinen ratkaisu.

- 18 Sama.
- 19 Sama, 208-210.
- 20 Paloheimo 69-75; Suomi 1996, 96-97 sekä erityisesti Suomi 2001, 64. Rautkallio ei Kekkonen, Leskisen ja Simosen keskusteluja tuntenut, koska hän ei voinut käyttää hyväkseen Kekkonen päiväkirjoja. Vrt. Rautkallio 198-202.
- 21 Rautkallio, 204-205 ja viite 45.
- 22 Suomi 1996, 99 ja viite 8.
- 23 Rautkallio, 208-210.
- 24 Paloheimo viittaa IVO:n johtaja Kalevi Nummisen haastatteluun. Paloheimo, 73-74. Vrt. Seppo Hentilän antama lausunto opinnäytteestä.
- 25 Suomi 2001,65; Suomi 1996, 100.
- 26 Suomi 1996, 160. Paria sivua myöhemmin Suomi toistaa: "Jos Kekkonen rooli sähköveturikaupan osalta jäi yllättävän vaatimattomaksi, niin vielä enemmän syrjässä hän näyttää pysytelleen tapahtumista, jotka johtivat ensimmäisen atomivoimalan tilaamiseen Neuvostoliitosta." Sama, 163.
- 27 Kekkonen, Simonen ja Koivisto sopivat Suomen mukaan 9.7.1968, että "myös briteille ja ruotsalaisille suotaisiin mahdollisuus lisätarjouksen esittämiseen". - - "Jo seuraavana päivänä Koiviston johdolla kokoontuneet avainministerit päätyivät kuitenkin toisenlaiseen ratkaisuun. - - koko hankkeen annettiin raueta. - - 25.7. valtioneuvosto päätti, että neuvottelut IVO:lle tehdyistä tarjouksista tuli lopettaa. - - Päätös ei tullut Kekkoselle yllätyksenä, sillä hän oli saanut pöytäkirjan pääministerin luona järjestetystä kokouksesta, jossa ratkaisun suuntaviivat käytännössä hahmoteltiin. Kun valtioneuvosto teki päätöksensä, Kekkonen oli jo siirtynyt Kultarantaan. Asiaa ei alistettu hänelle ennakolta, vaan hallitus ratkaisi sen itsenäisesti, ja 'presidentti tuli hallituksen linjalle', kuten Koivisto tapahtunutta kuvaa." Suomi 1996, 101-102.
- 28 Sama, 168.
- 29 Urho Kekkonen Erkki Laurilalle 5.3.1971. Suomi 1996, 530.
- 30 Sama, 682. Juhani Suomen nootti ei paljasta, oliko Kekkonen tunnustanut asian myös Kosyginille ja jos oli, niin milloin. Sama, 820 (viite 5).
- 31 Suomi Juhani, Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972-76. Otava, Helsinki 1998, 315-316.
- 32 Sama, 728 (viite 10).
- 33 Suomi 1996, 683.
- 34 Suomi 1996,163.
- 35 Sama, 163, 764 (viite 9).
- 36 Seppo Pietisen muistiossa referoitiin Neuvostoliiton virallista ilmoitusta, jonka mukaan se oli valmis rikastamaan ydinaseettomien maiden muualta hankkimaa raakauraa. Suomen kohtelu poikkesi

tästä ilmoitetusta linjasta. Seppo Pietisen 16.10.1968 päivätty muistio, joka koski Neuvostoliiton ilmoitusta rikastuspalveluiden suorittamisesta 21/171, UKA, TPA. /p>

37 Gunnar Korhosen 3.2.1972 päivätty PM. Atomivoimalaitoskysymys. Vuosikirja (Vk) 1972, UKA, TPA.

38 Urho Kekkosen 27.2.1972 päivätty Selonteko neuvotteluista Zavidovossa 25-27.2.1972. Vk 1972, UKA, TPA.

39 Pekka Rekolan 6.6.1972 päivätty P.M. Energia-asioita koskeva neuvottelu Neuvostoliitossa 30.-31.5.1972. Liitteenä Seppo Lindblomin kirjeessä Urho Kekkoselle 9.6.1972. 22/23, UKA, TPA.

40 Aarre Simonen Urho Kekkoselle 29.6.1972. 22/23, UKA, TPA.

41 Vrt. Suomi 1998, 316. (Kursivointi MS) Se, ettei Suomen voimaloita yleisesti tilattu Neuvostoliitosta käy selvästi ilmi IVO:n ja Pohjolan Voiman historiikeista. Auer ja Teerimäki; Hoffman Kaj, Pohjolan Voima 1943-1993. Pohjolan Voima, Oulu (painop.) 1993. Vapaaherra Erik W. Aminoffin Kekkoselle toimittamassa 25.2.1974 päivätyssä muistiossa kuvattiin myös hyvin tätä kysymystä. Muistiossa referoitiin Suomalais - neuvostoliittolaista voimalaitossymposiumia 12-13.2.1974. "Neuvostoliittolaisia voimalaitoskoneistoja kohtaan on suomalaisten asiantuntijoiden keskuudessa vallinnut ennakkoluuloja, mikä johtunee lähinnä Neuvostoliiton taholta annetun informaation puutteesta. Suomessa ei valmisteta höyryturbiineja ja yli 100 MW:n yksiköt on tuotu pääasiassa Saksan liittotasavallasta. - - Höyrykattiloita on tilattu ensisijaisesti Saksan liittotasavallasta, Sveitsistä tai Englannista. Valmistaminen on tehty tilaustyönä tai lisenssillä Valmetin, Tampellan tai Ahlströmin Varkauden tehtailla. Muut laitteistot on joko tehty Suomessa tai tuotu länsimaista. - - Länsirannikon Voima Oy on aloittanut neuvottelut Technopromexportin kanssa 300 tai 500 MW:n voimalaitosyksikön kokonaistoimituksesta. Imatran Voima Oy puolestaan on tähän asti tilannut voimakalustonsa länsisaksalaisilta toimittajilta eikä ole antanut konkreettisia tarjouskyselyjä Technopromexportille. IVOn ollessa valtiojohtoinen yhtiö ja lajissaan maamme suurin, sen olisi mielestämme annettava Technopromexportille mahdollisuus yhteistyöhön." Vapaaherra Erik. W. Aminoff Urho Kekkoselle 25.2.1974. Liitteenä P.M. Suomalais - neuvostoliittolainen voimalaitossymposium 12-13.2.1974. 21/174, UKA, TPA.

42 Suomi 1994, 11.

43 Suomi 2001, 62. Vrt. Suomi esim. Suomi 1996:n kirjallisuusluettelo, 829.

44 Watt Donald Cameron, Mitä oman ajan historia on? Teoksessa Poliittinen historia, Suomi ja muut. (toim. Seppo Hentilä ja Timo Turja). Pohjoinen, Oulu 1991, 18.

45 Heikki Lehtosen 20.2.1967 päivätty Muistio atomivoimalaitoshankinnasta. Lainattu mm. Paloheimo, 36.

46 Ruotsin suurlähettiläs Ingemar Hägglöfin kuvaus vuodelta 1964. Lainattu Suomi 1994, 9.

47 Kekkosen päiväkirjamerkintöjen mukaan 12.6.1968 iltapäivällä hänen luonaan olivat "Koivisto, Karjalainen, Simonen, Leskinen, Aitio". Neuvottelun jälkeen "Leskinen ja Simonen pyynnöstäni ottavat tänään

yhteyden Patolitshevin kanssa”. Urho Kekkosen päiväkirjat II. (Toim. Juhani Suomi), Otava, Helsinki 2002, 403 (päiväyksen 11.6.1968 kohdalla). Merkinnästä myös Suomi 1996, 95, viite 5 ja Suomi 2001.

48 Neuvostoliiton lahjoituksista TPSL:lle NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Toim. V.N. Tsernous ja Hannu Rautkallio. Tammi, Helsinki 1992, 127–132. Aarre Simosta koskevista aikalauskäsityksistä erityisesti Mauno Koivisto: Liikkeen suunta. Kirjayhtymä Oy, Helsinki 1997, 126–128 ja Kalevi Sorsan kuvaus: ”Joka tapauksessa ymmärsimme, että Simonen oli komprometoinut itsensä niin syväälle, että hänellä ei ollut enää valinnan varaa.” Kalevi Sorsa: Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969–72. Otava, Helsinki 1998, 47–48.

49 Suomi 1996, 100. Muistelmissaan Koivisto ei tarjoustietojen luovuttamista käsittele, mutta Suomelle hän oli haastattelulausunnossaan sanonut, että hänkin hyväksyi myöhemmin sen, että neuvostotarjouksen kalleus perustellaan neuvostoliittolaisille. Koivisto 1997, 185; Suomi 1996, 97 ja viite 6.

50 Paloheimo,30.

51 Suomi 1996, 95.

52 Urho Kekkosen 26.6.1968 päivätty Muistio keskusteluista Moskovassa kesäkuun 13. ja 24. päivänä. Tasavallan Presidentin laatimat muistiot I 1963–1969, UKA, TPA.

53 Tunnettu esimerkki on se, miten Kekkonen muutti jakamassaan muistiossa Kosyginin aloitteentekijäksi itsensä sijaan, kun kyseessä oli Neste Oy:n tuleminen maakaasukauppojen suomalaiseksi osapuoleksi. Suomi 1996 156–157; Kuisma Markku, Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa. WSOY, Helsinki 1997, 496. Neuvottelut Kekkosen ja koko Neuvostoliiton johtotroikan välillä käytiin 13. ja 24.6.1968. Siinä välissä Kekkonen matkusteli Baikalilla Kosyginin kanssa. En pidä aivan mahdottomana sitä, että Rautkallion arvauksen kaltaisessa väitteessä, jonka mukaan Kekkonen ja Kosygin olisivat sopineet myöhemmän neuvottelun vuorosanoista ollessaan kahden kesken, voisi olla jotakin perää. Rautkallion ilmaisun mukaan ”Kekkonen ja Kosygin olivat kehittäneet Baikalilla ydinvoimalapakettin, johon presidentti satoi hallituksensa, vaikka kotimaassa ei vielä paketin sisällöstä tiedettykään”. Rautkallio 202. Kekkonen kirjoitti keskustelustaan Kosyginin kanssa muistion, jonka mukaan atomivoimalasta keskusteltiin. Muistiosta esim. Paloheimo, 69.

54 Paloheimo, 69–70; Rautkallio 200–201 (viite 37); Suomi 1996, 95–98 (viitteet 5–7).

55 Heikki Lehtosen 7.5.1968 päivätty Muistio atomireaktoritarjouksista. Kansio 14, VLK, TA. Muistion toinen sivu on julkaistu pro gradu niitteenä. Ks. Milka Sunell: Miten Suomen yksityinen metsäteollisuus hankki länsimaisen ydinvoimalan. Tutkimus taloudellisesta ja poliittisesta vallankäytöstä 1970-luvulla. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma 2001.

<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/yhte/pg/sunell/>, 33–36 sekä erityisesti liite 4.

56 Laskelmien mukaan brittiläisen voimalan tuottamaksi hinnaksi olisi tullut 2,053 p/kWh ja neuvostoliittolaisen 2,719 p/kWh. $(2,719-2,053) : 2,053 = 0,3244$ eli 32 %. Tätä laskutoimitusta ei muistioon ole kirjattu.

57 Väinö Leskisen muistiinpanot keskustelusta Maklakovin (ja Alhimovin?) kanssa mainitussa Lehtosen mainitussa muistiossa. Paloheimon käsitys, jonka mukaan muistiinpanot ("reunamerkinät") edustaisivat Leskisen omia ajatuksia, on ilmiselvästi väärä. Vrt. Paloheimo, 67.

58 Mainittu Lehtosen muistio.

59 "Osapuolet käsittelivät pääomasijoitusten rahoittamiseen ja atomivoimalaitoksen tuottaman sähköenergian omakustannushintaan liittyviä kysymyksiä ja totesivat, että edullisin luotoin kattamaton pääomatarpeen osa alenee 269 mmk:sta 48 mmk:aan ja sähkövoiman yksikköhinta yllä mainituista seikoista johtuen Suomen asiantuntijoiden mukaan 2,053 penniin kwh:lta, Neuvostoliiton asiantuntijoiden mukaan 1,992 penniin kwh:lta." Suomen toimikunnan puheenjohtaja Reino Rossin ja Neuvostoliiton valtuuskunnan puheenjohtaja V. Alhimovin 11.7.1968 allekirjoittama pöytäkirja Neuvostoliiton osallistumisesta Suomeen rakennettavan atomivoimalan kysymyksiä käsittelevien Suomen toimikunnan ja Neuvostoliiton valtuuskunnan neuvottelujen tuloksista. Kansio 14, VLK, TA.

Artikkelin kirjoittaja VTM Milka Sunell poliittisen historian jatko-opiskelija Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksella.

